

De meisjes van Wijnberg en Montalcini

Colofon

ISBN: 978 94 6365 834 8

1e druk 2025

© 2025, Heleen Wagemans

Uitgeverij Elikser

Ossekop 4

8911 LE Leeuwarden

www.elikser.nl

Drukwerk: CSL digitaal B.V.

Vormgeving binnenwerk en omslag: Evelien Veenstra

Foto voorkant: Eilers, Bernard F. (1878-1951)

Lantaarnplaatje AE13 uit de serie '40 jaar Amsterdam. De ziel der stad' - Twee dienstbodes wandelen op het Singel de fotograaf tegemoet. Rechts de onderstukken van Singel 370 (gedeeltelijk zichtbaar) - 364.

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op wat voor wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur en de uitgeverij.

This book may not be reproduced by print, photoprint, microfilm or any other means, without written permission from the author and the publisher.

De meisjes van Wijnberg en Montalcini

Heleen Wagemans

Dit boek draag ik op aan mijn moeder Helena (Leny) Sijbrands (1940-2012), dochter uit een arbeidersgezin in Tuindorp Buiksloot “Blauwe Zand” in Amsterdam Noord, oorlogskind, wedstrijdzwemster, zwemjuf en nazaat van de Joodse familie Suasso de Lima de Prado uit de Amsterdamse Jordaan.

Introductie van de belangrijkste personages

In De meisjes van Wijnberg en Montalcini wordt het verhaal verteld van fictieve personages en van mensen die echt hebben bestaan.

Waar mogelijk zijn de echte namen gebruikt van de vroegere (Joodse) bewoners van Asterdorp en van andere markante Amsterdammers uit die tijd.

De familie Brouwer uit Asterdorp in Amsterdam-Noord

Jopie Brouwer – Meisje uit de Amsterdamse woonvoorziening voor ‘ontoelaatbaren’. Dienstmeisje bij de Joods-Italiaanse instrumentmaker Montalcini.

Karel Brouwer – Vader van Jopie, werkloze havenarbeider.

Wies Brouwer – Moeder van Jopie, naaister, later hertrouwd met Jan Mooiman.

Ansje Brouwer – Jongere zus van Jopie.

Opa Zuur – Opa en marktman in zuurwaren.

Jan Mooiman – Melkman en drogist in Tuindorp Blauwe Zand, later echtgenoot van Wies.

Sita Stoofsteeg – Buurvrouw in Asterdorp en vriendin van Wies Brouwer.

De familie Buter van het eiland Urk

Dirkje Buter – Dienstmeisje bij de Joodse familie Wijnberg.

Hendrik Buter – Vader van Dirkje, visser.

Neeltje Buter – Moeder van Dirkje en nog vijf andere kinderen, garnalenpelster.

**De familie Wijnberg, wonend aan de Amstel
Weesperzijde**

Zelda Wijnberg-Samuels – Werkgever van Dirkje, historica en archivaris op het stadhuis, afkomstig uit een Joodse familie van tabakshandelaren op Curaçao.

Jacob Wijnberg – Echtgenoot van Zelda, kunsthandelaar.

Leonora Wijnberg – Schoonmoeder van Zelda.

Rachel Wijnberg – Dochter van Zelda en Jacob.

Mattie (Mathilde) – Franse kokkin van de familie.

**De familie Montalcini, wonend aan de
Egelantiersgracht met een winkel in de
Kalverstraat en een familiehuis (Casa Pini) in
Bologna**

Alberto Montalcini – Joods-Italiaanse instrumentmaker uit Bologna, werkgever van Jopie.

Niccolò en Simone – De tweelingzonen van Montalcini.

Signora Giovanni – De kokkin van Montalcini.

Aldo Montalcini – Neef van Alberto, leerling-instrumentmaker en student astronomie.

Anna van Praag – Verloofde, muzikante en latere echtgenote van Alberto Montalcini.

De familie De Miranda

Flora de Miranda – Maatschappelijk werkster en opzichteres van Asterdorp, dochter van wethouder Monne de Miranda.

Johan Raaff – Echtgenoot van Flora.

Salomon (Monne) Rodriguez de Miranda – vader van Flora, politicus, vakbondsleider en wethouder voor de SDAP. Bekend als sociaal hervormer en als initiatiefnemer van onder meer badhuizen en zwembaden in Amsterdam.

Wilhelmina Titia (Mien) Timmerman – Tweede echtgenote van Monne de Miranda.

De leden van de familie De Miranda zijn reële historische personen. In verband met hun grote betekenis voor de stad Amsterdam heb ik ze een plaats gegeven in dit boek

De familie Wall uit de Dintelstraat in de Rivierenbuurt

Nadia Miroschnitschenko-Wall – Russische werkgeefster van Wies Brouwer, gevlucht uit Berlijn. Houdster van een naaiatelier en kamerverhuurster in de Dintelstraat.

Rodi Wall – Joodse koopman, eveneens gevlucht uit Berlijn, echtgenoot van Nadia en stiefvader van Alexander.

Alexander Roskopf – Zoon van Nadia uit haar eerste huwelijk met een Duitse man, stiefzoon van Rodi.

Nadia, Rodi en Alexander hebben echt bestaan. Zij behoorden tot de vele Duits-Joodse families die zich net als de familie Frank, in het begin van de jaren 30 in de Amsterdamse Rivierenbuurt vestigden.

De familie Fejgl uit Berlijn, inwonend bij Montalcini

Tova Fejgl – Kind van het gezin dat bij Montalcini inwoont, latere vriendin van Ansje Brouwer.

Karl en Lucretia Fejgl – Ouders van Tova, kennissen van Montalcini, gevlucht uit Berlijn.

Overige personages

Sal Pinkhof – ‘Eierenjood’, bokser bij Olympia, actief in het verzet en knokploegleider. Vriend en latere echtgenoot van Jopie.

Johannes Koetsveld – Dominee in Buiksloot, latere echtgenoot van Dirkje.

Meneer Ten Cate – Beheerder van Asterdorp.

Meneer Dreiling, Badmeester van het Heiligewegbad, trainer van Dirkje.

Mevrouw Marinus, Vroedvrouw van Zelda Wijnberg, In werkelijkheid was mevrouw Marinus de vroedvrouw die maar liefst twee generaties vrouwen in de arbeidersbuurten van Amsterdam-Noord heeft bijgestaan bij de bevalling. Ik was zelf een van die baby's.

1931 Asterdorp Amsterdam Noord

De pottentatert

“Wat is een barometer voor ding, moe?” Jopie draaide zich naar het licht om een klein gaatje te stoppen in een kous. Ze kneep haar ogen samen terwijl ze de draad afhechtte en beet daarna het uiteinde eraf met haar voortanden.

“Ik heb er wel eens een gezien in de etalage bij Spyer, maar ik weet niet waar die dingen voor zijn,” vervolgde Jopie terwijl ze de kous omdraaide en er een pluusje uitplukte. “Het is geen geintje hoor, ik wil het echt weten.” Ze keek op.

Haar moeder Wies was ingedut. Op haar mond was nog steeds een klein glimlachje te zien. Aan de keukentafel wisselden Wies en Jopie altijd samen de laatste nieuwtjes uit over de bewoners van Asterdorp.

Zonet hadden ze luid gebulderd van het lachen om het verhaal over buurvrouw Morrees. Die had haar kunstgebit dat ze via de steun had gekregen, uitgeleend aan buurvrouw Mandjes omdat die zo graag eens hardgebakken kaantjes wilde eten.

De twee ouwe wijven hadden vervolgens mot met elkaar gekregen. Want Mandjes had het kunstgebit, na de maaltijd niet meer teruggebracht en er breeduit lachend mee over straat geparadeerd. Sindsdien noemde iedereen haar Tandjes.

Een straaltje namiddagzon zette het gezicht van Wies in het licht waardoor de kleine haartjes op haar kin en de lijntjes rond haar mond zichtbaar werden. Haar bol wol was van de keukentafel gerold en op de natte vloer beland.

De vloeren van de huizen in Asterdorp waren altijd vochtig. Het leek wel alsof ze het water aanzogen. De bewoners kregen het advies om houten vlonders neer te leggen maar dat ging ten koste van de stahoogte in huis.

Wies haalde liever zo nu en dan even een dweil door de kamer. De Brouwers waren ook best lang van lijf en leden. Karel vooral, maar die zat bij voorkeur buiten voor het huis te pruimen op zijn houten bankie. Vanaf de dag dat hij zijn baan kwijtraakte als havenarbeider door zijn lamme poot, was het elke dag heibel in huis. Dus zat hij liever op straat waar hij zijn benen kon strekken en hij Wies ook niet kon horen zaniken.

Omdat de Brouwers in het blok direct rechts bij de ingang van het dorp woonden, had Karel vanaf zijn vaste stekkie altijd goed zicht op de poort en het ernaast gelegen badhuis. Hij wist precies hoe vaak en hoe lang al zijn burens in bad gingen en wie zich allemaal zoal aan de poort meldden.

Lang geleden, toen hij uit militaire dienst kwam, had hij gesolliciteerd voor een baan als gestichtswachter maar ze vonden hem niet geschikt. Nu noemden de Asterdorpers hem ironisch genoeg *wachtmeester*

Brouwer. Dat was een bijnaam die hem wel beviel maar wat Karel lange tijd niet wist was dat ze hem achter zijn rug ook de Lamzak of Karel Kanebrajer noemden.

Toen Wies een keer vreselijk kwaad op hem was, kon ze het niet meer voor zich houden en beet ze hem toe: “Weet je wel hoe iedereen je hier noemt?”

“Oh,” was Karels reactie. “Ik dacht dat ze me Johnny Weismuller noemden,” en hij zette zijn Tarzan-brul in. Zijn kinderen moesten er altijd hard om lachen.

Maar Wies werd doodmoe van zijn imitaties.

“Moe, je wol...” Jopie pakte de bol van de vloer en wreef hem droog aan haar schort. Net toen ze de bol zachtjes terug wilde leggen in haar moeders schoot, hoorde ze haar vader van buiten roepen.

Wies schoot overeind van haar keukenstoel en keek Jopie met grote ogen aan. “Allemachtig, wat heb die zeikerd nou weer? Ga jij eens bij je pa kijken.”

Jopie zuchtte. Hoe moest dat ooit met die twee, als zij niet meer thuis woonde?

Buiten trof Jopie Karel naast het bankje op de grond aan.

“Wat dacht je? Laat die ouwe daar maar lekker creperen?” kreunde haar vader met een vertrokken gezicht. Hij had duidelijk moeite om weer overeind te komen maar hij knipoogde er wel bij. “Help me effe omhoog voordat die pottentatert weer voorbijkomt.” Karel wees naar de uitgespuugde tabaksfluiten op de

grond om hem heen. “Ik moet ze oprapen, anders krijg ik weer een preek over de inspectie.”

Jopie hielp Karel overeind en samen namen ze weer plaats op het bankje. “Rustig maar,” zei ze, “Pollepel is nog niet in zicht.”

Mejuffrouw Flora de Miranda, de opzichteres van Asterdorp, kon je elke dag rond dezelfde tijd verwachten. Dan deed ze haar vaste ronde door het dorp. Ze had er altijd flink de wind onder en dat leverde ook haar allerlei bijnamen op. De kinderen in het dorp noemden haar Pollepel want als ze boos was, riep ze: “Als je niet luistert krijg je een pats van Pollepel.” Dat Flora het niet echt meende, wisten ze wel.

Flora had nog nooit een tik uitgedeeld. Ze wist hoe ze met weerstand om moest gaan en ook met eigenwijze volwassen bewoners zoals Karel Brouwer. Op de school voor maatschappelijk werk had ze geleerd dat het stimuleren van gewenst gedrag beter werkte dan het bestraffen van ongewenst gedrag. Ze had Karel daarom een kwispedoor cadeau gedaan zodat hij daarin zijn uitgekauwde tabak kon spugen in plaats van op straat.

Karel vond dat hij die kwispedoor niet nodig had en het was ook wel het laatste dat hij miste in zijn leven maar het was wel een mooi potje van faience-aardewerk, en rondom beschilderd met pijp rokende en dansende figuurtjes.

“En nou geen viezigheid meer hoor, de inspectie

kan ook onverwachts komen,” had de pottentatert erbij gezegd. Voor de inspectie had Karel nog wel een beetje ontzag want als ze Asterdorp uitgezet zouden worden, konden ze nergens meer heen. Hij had geen cent te makken, en hij kwam ook nergens meer aan de bak met zijn zwabberbeen.

Jopie pakte de kwispedoor en raapte de uitgekauwde fluimen voor haar vader op van de straat met een punt van haar schort. “Gatverdamme,” zei ze.

Karel lachte om het vieze gezicht van zijn dochter en probeerde Jopie ervan te overtuigen dat zeker de helft van de fluimen van Rinus afkomstig waren want: “die is zo uitgekauwd als de pest.” Karel lachte hard om zijn eigen woordgrap.

Rinus woonde twee huizenblokken verder en kwam vaak bij Karel op het bankje zitten. Hij weigerde te werken in de werkvoorziening en in de haven hadden ze hem ontslagen omdat hij daar steeds pamfletten liep uit te delen van de communistische partij en zijn collega's opriep om te gaan staken. In Asterdorp noemden ze hem Rooie Rinus en Rinus revolutie omdat hij het altijd had over de revolutie van de arbeiders. Soms nam Rinus een exemplaar van De Waarheid voor Karel mee.

Die communistische krant las Karel dan eerst van voor naar achter helemaal door en daarna knipte hij hem in kleine velletjes voor op de wc. Om Rinus te plagen zei hij dan wel eens dat hij zijn kont had afgeveegd met Stalin.

“Pollepel is laat vandaag,” zei Jopie. Ze zette de kwispedoor terug onder het bankje en vroeg: “Pa, weet jij wat een barometer is?”

Karel keek zijn dochter verbaasd aan. “Een barometer? Wat mot je daar mee? Ik ken je zo ook wel vertellen wat voor weer het wordt.”

“Ik kan een betrekking krijgen als dienstbode, pa. Pollepel heeft het voor me geregeld. Haar vader, je weet wel, wethouder De Miranda, heeft een vriend bij wie ik aan de slag mag. Het is een Joodse meneer uit Italië. Montalcini heet hij en hij maakt barometers en hij woont in een prachtig huis pa, aan de Egelantiersgracht! En o ja, hij heb een tweeling!”

“Toe maar, en een hoop kapsones zeker?” zei Karel met een bekakte stem maar Jopie zag zijn ogen ook oplichten. “Dat is mooi meissie, heel mooi. Wanneer mag je beginnen?”

Jopie haalde haar schouders op. “Dat weet ik nog niet. Pollepel zegt dat ik eerst in de leer moet bij een ervaren dienstbode, maar waar dat dan weer is weet ik nog niet. Montalcini heb ook een winkel in de Kalverstraat. Die moet ik ook schoonhouden.”

“Nou je bent gek op winkels, net als je moeder, dus dat treft.”

Wies stond intussen in de deuropening en sloeg haar echtgenoot en haar dochter gade. Jopie had haar donkere huid van hem, net als haar blonde haar, krullend en dik. De lange benen had ze ook van Karel

maar het ‘bos hout voor de deur’, zoals Karel het altijd noemde, had ze onmiskenbaar van Wies. En dat gold ook voor haar verstand. Maar wat een barometer nou precies was, wist Wies ook niet.

Ze hoorde Karel aan Jopie vertellen over zijn vader die Noordzeevisser was en over zijn antieke donderglas.

Wies herinnerde zich dat donderglas van wijlen haar schoonvader nog wel. Het leek op een klein theepotje. Als het water in de tuit steeg, dan was er storm op komst.

Karel vergeleek de barometer met het donderglas en voegde er nog aan toe dat de rijkelui tegenwoordig steeds mooiere en grotere barometers aanschafte. De barometer was pronkgoed. Dat ze ook het weer voorspelden, deed er niet zoveel toe, vertelde Karel aan zijn dochter. “Die dingen zijn zo duur, daar kunnen wij een maand van vreten. Die rijke stinkerds kopen allerlei opsmuk en ondertussen spelen ze de heilsoldaten van de Arbeid.”

Wies zuchtte, nu klonk hij weer net als Rinus. Besepte hij wel dat ze het geld uit Jopies betrekking hard nodig hadden?

Ze was Flora dankbaar voor haar bemiddeling. Het was moeilijk voor bewoners van Asterdorp om werk te krijgen en Flora zette daarom alles op alles om de veertienjarigen toch aan een baan te helpen. Als mensen vooroordelen hadden, nam Flora het altijd voor haar

bewoners op. En hoewel dat allemaal niet verkeerd was, irriteerde Wies zich ook vaak aan deze kleine vrouw omdat Flora zich wel wat al te vaak met haar gezin bemoeide.

De laatste tijd kwam Flora bijvoorbeeld ook steeds bij Wies informeren naar hun jongste dochter. Ansje was namelijk doof en Flora wilde het kleine meisje daarom graag naar een school voor dove kinderen sturen; de J.C. Ammanschool.

“Ammenooitniet,” had Wies gezegd. “Ansje blijft bij mij.” Opgelucht constateerde ze dat Flora vandaag vast niet meer langs zou komen. Het liep al tegen etenstijd. Wies keek naar de lucht. Sinds ze in Asterdorp woonde, voelde ze aan haar botten dat het ging regenen. Het zonnetje was weg en dikke wolken stapelden zich samen.

Ansje kwam aanlopen met haar springtouw en keek ook op naar de wolken. Haar kleine handjes wezen omhoog en maakten het regen-gebaar.

Ja, knikte Wies met een zucht en gebaarde terug naar Ansje dat het bijna tijd was om te gaan eten. “Jopie, we gaan zo eten,” liet ze er hardop op volgen in de richting van haar oudste dochter. “Neem je je vader ook even mee naar binnen?”

“Hazenpeper in truffelsaus weer, zeker?” riep Karel hard lachend naar Wies terwijl hij zich leunend op zijn dochter naar binnen liet meevoeren.

1931 Pinksterverlof op Urk

Hendrik Buter had een best zootje aol mee naar huis genomen. Neeltje was er blij mee want ze verwachtte de hele familie thuis voor het Pinksterweekend en ze was al plannen aan het maken voor het middageten op zondag na de kerkdienst.

“Voor een poes en een bekkien!” riep Hendrik toen hij de keuken binnenliep. Hij zoende Neeltje in haar nek en fluisterde in haar oor dat hij naar haar verlangde.

Er was niemand die het kon horen maar Neeltje fluisterde: “Toe Hendrik, niet hier.” Neeltje was de veertig al gepasseerd maar Hendrik noemde haar nog altijd zijn kalletje en soms tilde hij haar zomaar op of kneep hij even plagerig in haar achterwerk. Ze plaagde hem dan terug door zijn karpoes van zijn hoofd te tikken waardoor zijn kale bol zichtbaar werd. Zelf droeg ze een hagelwitte hul die haar bruine haren grotendeels verborgen hield.

In haar nek schitterde een ketting van glasgranaten met drie kleine ankertjes eraan, een voor elk van haar zeevarende mannen: haar echtgenoot en haar twee oudste zonen Teunis en Lubbert. Bij het avondgebed raakte ze de ankertjes altijd even aan. Ze vergat het nooit, het was alsof het kleine magneetjes waren. Toen er een keer een ankertje miste, was ze in paniek ge-

raakt. Ze dacht dat het een slecht voorteken was. Het hele huis haalde ze over de kop, ze zocht overal, zelfs tussen de vellen van de garnalen die ze die dag gepeld had. De volgende dag, bij het verschonen van het bed, vond ze het bedeltje terug, het zat vastgehaakt in de franje van de sprei. Het was een teken, vond Neeltje en ze dankte de Heer.

De rookton achter het huisje van de Buters in wijk 2 was al maanden niet meer gebruikt. Het miezerde een beetje buiten maar toch maakte Hendrik een vuurtje in de ton en spietste de palingen vrolijk stuk voor stuk aan een stok.

Neeltje hoorde hem daarbij zachtjes zingen:

*De dominee van Urk
Die zou op Schokland preeken.
Door 't razen van de zee,
had hij zijn tekst vergeten
O oven, o oven!
Bak onder, bak boven,
bak plat, bak rond:
Bak alle mensen naar den mond.*

Dirkje was al onderweg. Passagiersschip Insula van de Urker Stoombootonderneming zou ongeveer rond een uur of twee aanmeren in de haven van Urk. Ze had voor het eerst sinds haar betrekking als dienstbode in Amsterdam, een hele week verlof.